

Azərbaycan Tibb Universiteti
Psixiatriya kafedrası
Hərbi Fakültə
Psixiatriya

Mühazirə 2

Psixi fəaliyyətin koqnitiv funksiyaları. Qavrama, yaddaş, təfəkkür pozuntuları. Normal intellektual inkişaf üçün lazım olan şərait.

Duyğu və
qavrama

○ 11.09.2001

“Psixiatriya yardımı haqqında” Azərbaycan
Respublikası Qanunu

○ 29.06.2001

"Narkoloji xidmət və nəzarət haqqında"
Azərbaycan Respublikası Qanunu

Duyğu

soyuq

isti

işıq

qaranlıq

acı

şirin

və s.

Duyğuları qəbul edən analizatorların şərti olaraq 3 şöbəyə bölünür

**Hipersteziya→Hiperalqeziya→Hipesteziya→Anesteziya
→Senestopatiyalar→Parasteziya**

Qavrama patologiyası 4 qrupa bölünür

- 1) aqnoziyalar;**
- 2) illüziyalar;**
- 3) hallüsinasiyalar;**
- 4) psixosensor pozuntular**

Aqnoziya - əşyaların tanımamağıdır.

Aqnoziya – görmə (optik) və eşitmə formasında olur.

Xəstə, ona əvvəl tanış olan səsləri, sözləri, musiqini tanıya bilmədiyini dedikdə, bu simptom – eşitmə aqnoziyası adlandırılır.

Illüziya – təhrif olunmuş qavrama
(fransızca aldadıcı təsəvvür)

Duyğu orqanlarına görə:

- Görmə
- Eşitmə
- Dad
- Qoxu
- Taktil

İllüziyalar bölünür:

- Affektiv. Məsələn: «ön postların illüziyası»
- Verbal (eşitmə) – xəstənin ətrafında olan insanların sözlərinin təhrif olmuş formada qavranılmasıdır.
- Pareydolik

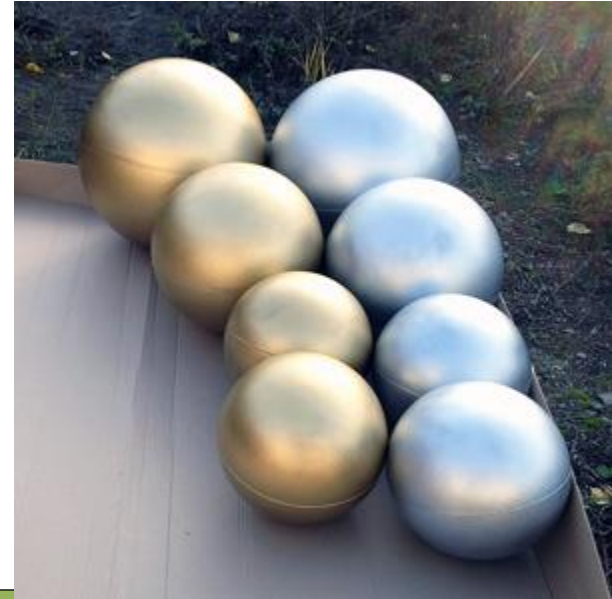

Illüziyalar

o Dellof sınağı

3 kiloqramlıq **dəmir** və **plastmas** şarlar.
Dəmirdən olan şar daha ağır olacaq.

Hallüsinasiyalar (latın sözü –
qarabasma, sərsəmləmə)

Hallüsinasiyalar (duyğu orqanlarına görə)

- Görmə
- Eşitmə
- Dad
- Qoxu
- Taktil

Hallüsinasiyalar bölünlür

- **Həqiqi və Yalınış** hallüsinasiyalar
(psevdohallüsinasiyalar)

- Hipnohagik görmə hallüsinasiyalar zamanı xəstənin gözlərin bağlandığı və ya yuxuya getdiyi zaman əmələ gələn qeyri-ixtiyarı görüntülər müşahidə olunur.

Bölünür:

- **Akoazmlar** – ayrı-ayrı səslər, tırlıtı, taqqıltı. **Fonemlər** (səslər) – sözlər, frazalar, söhbətlər. Məzmunuca: neytral, indiferent (məlumatverici), qorxuducu, məsləhətverici, təhqiredici, tərifedici, əmr xarakterli (ən təhlükəli). Musiqili – alkoqol psixozlar və epilepsiya.
- **Görmə** hallüsinasiyalar – **sadə** yaxud **fotopsiyalar** (qığılıcım, nöqtələr, ziqzaqlar), heyvanlar – zoopsiyalar, **mikro-** və **makropsik**, səhnəli, süjetli, panoramlı və fantastik xarakterli (Üzüyün hökmüdarı filmi).
- **Ekstrakampin** hallüsinasiyalar – görmə zonadan kənardadır.
- **Taktil** hallüsinasiyalar – qıqırıq, qaptik.
- **Hipnohaqik** və **hipnopompik**. **Qoxu** və **dad** hallüsinasiyalar – proqnoz pis olur.
- **Reflektor** hallüsinasiyalar – bir analizatora real təsir edirlər və başqa analizatorun hallüsinasiyası yaranır. (Real qıcıq fonunda – günəş, eşimə hallüsinasiyalar – səslər eşidir)
- **Funksional** hallüsinasiyalar - bir analizatora təsir edirlər eyni zamanda başqa analizatorda hallüsinasiya müşahidə olunur (Su səsi fonunda insan səsi)

Yalrıř hallüsinasiyar (psevdohallüsinasiyalar)

- Analizatorun imkanlarından kənarında

Aralarına hədd qoyulmuş. kriteriyalar

Hallüsinasiyalar	Patoloji obrazların proyeksiyası	Hallüsinator obrazların hissəvi əlvanlığı və canlılığı	Zorakı, məcburi , kənardan «düzəldilmiş» hissi
Həqiqi	Ətraf məkana («kənara»)	Saxlanılıb	Yoxdur
Yalnış (psevdohallüsinasiyalar)	Subyektiv məkana («içəri»)	Yoxdur	Aşkar olunur

psixosensor pozuntulara aiddir senestopatiya

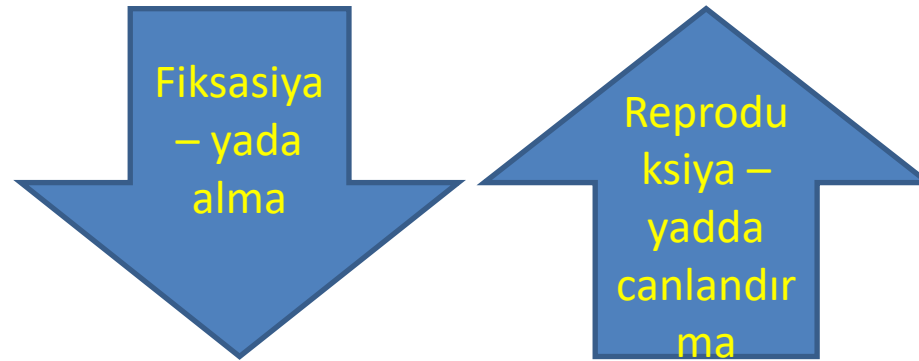
- senestopatiya – xəstədə göynəmə, dartınma, sancıma, soyuqluq, gicişmə şəklində əmələ gələn xoşagəlməz və qəribə hisslər

Yaddaş və intellekt

əqli qabiliyyət,
təfəkkür,
düşüncə və s.

Yaddaş

Yaddaş 3 komponentdən ibarətdir:

Bioloji mənada yaddaş qısamüddətli və uzunmüddətliyə bölünür.

- Uzunmüddətli yaddaş DNT strukturunda cəmləşib
- Qısamüddətli yaddaş RNT strukturunda cəmləşib
- Yaddaşın beyin təşkili Papes dairəsi ilə əlaqədardır:

Papes dairəsinə daxildir:

retikulyar formasiya, amygdala və septumun aktivasiya təsiri →→→

qabıq hippocampus hypothalamus və thalamus

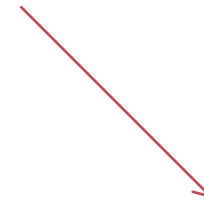
Diqqət pozuntusu – retikulyar formasiya ilə əlaqədardır

Yaddaş pozuntusu – qabıq, hippocampus

Qısa müddətli yaddaş uzun müddətliyə keçməyə kömək edir:

- **Təkrarlama**
- **Yadda saxladığının emosional əhəmiyyəti**
- **Yadda saxladığının başqa hadisələrdə yeri**

Uzunmüddətli yaddaşın iki forması mövcuddur –və
yaddaş

Epizodik - şəxsi

həyatımıza və yaşadığımız
hadisələrə aid məlumatlar

Semantik - bizi əhatə

edən aləm haqqında
məlumatlar

Mexaniki yaddaş

məlumatı olduğu kimi yadda saxlamaq, məntiqli əlaqələri yaratmadan. 8-12 yaşa qədər yaxşı inkişaf edir, 40 yaşdan sonra zəifləyir. Bu yaddaş növü intellektin əsasını təşkil etmir, buna görə də ancaq adlar və rəqəmlər yadda qalır. Mexaniki yaddaş anadangəlmə ağıl zəifliyi olan şəxslərdə yaxşı inkişaf edə bilər.

Mexaniki yaddaş

8-12 yaşdan

40 yaşa qədər

Assosiativ yaddaş

Yadda saxlama ayrı-ayrı anlayışlar arasında məntiqi əlaqələrin formalaşması ilə yadda qalır. Məlumatı yadda saxladığı zaman müqayisə olunur, ümumiləşdirilir, təhlil edilir, sistemləşdirilir.

Assosiativ yaddaş kişilərdə daha yaxşı inkişaf edib.

9-10 yaşlarında sonra formalaşır - öyrənmə bacarığının əsası kimi.

Bu yaddaşın fizioloji zəifləməsi mexaniki yaddaşdan daha gec olur.

Analizatorlara görə yaddaş bölünür:

- Görmə
- Eşitmə
- Əzələ (hərəkəti)
- İybilmə
- Dad
- Taktil
- Emosional

Eydetik yaddaş

Tam şəkildə əvvəlki obrazları,
səhnələri yada salır

Eydetizmin dərəcələri var.

Yaddaş pozuntuları növlərinə görə bölünür:

Kəmiyyət pozuntuları:

- Hipermneziya
- Hipomneziya
- Amneziya

Keyfiyyət pozuntuları:

- Psevdo reminissensiya
- Konfabulyasiya
- Kriptomneziya

Amnestik afaziya – əşyaların adları yaddaşda qalmır, amma onun funksiyası yadda qalır.

Sensor afaziya – əşyaları tanımaması.

Semantik afaziya – əşyaların təyinatının və hadisələrin mənasının anlamaması

Sensor və amnestik afaziya – beynin lokal ocaqlı üzvi zədələnmələri üçün xarakterdir.

Semantik afaziya – şizofreniya üçün xarakterdir.

Pseudoreminissensiya – yaddaşın illüziyası

Konfabulyasiya – yaddaşın hallüsinasiyası

Kriptomneziya – xəstə tərəfindən danışılan hadisələrin mənbəyinin unudulması ilə xarakterizə olunan yaddaş pozuntusu. Məsələn, öz həyatı barədə danışarkən, pasiyent “Anna Karenina” kitabında təsvir olunan hadisələrini, öz həyatında baş vermiş hadisələr kimi təsvir edir

Palimpsest – alkoqol sərxoşluq hallında bəzi məqamların unudulması

- **Təfəkkür** insana məxsus ali psixi fəaliyyətin bir forması
- **Təfəkkür** – idrak funksiyasıdır və bu funksiya vasitəsilə təhlil edir, əlaqələndirir, nəticə çıxardır, təsnif edir

Təsəvvür və anlayışlar

- **Təsəvvürlər** – keçmişdə qavranılan və yaddaşımızda iz buraxmış hadisələrdir

hadisə1+hadisə2+
+hadisə3+hadisə4 və s.

Təsəvvürlər

- **Anlayışlar** – təsəvvürlərin ümumiləşdirilməsi, onların əlaqələndirilməsi, abstraksiya formasıdır.

təsəvvür1+təsəvvür2+
təsəvvür3+təsəvvür4 və s.

Anlayışlar

Təfəkkürün əsasını iki proses təşkil edir

- 1) **analiz** (məlumatı hissələrə bölmək birinci və ikinci dərəcəli ayırd etmək məqsədi ilə)
- 2) **sintez** (ayrı-ayrı hissələrdən vahid obraz yaratmaq)

- Təfəkkür nitqə, bəzən hərəkət və əməllərinə görə qiymətləndirirlər.
- Bu əməliyyatlar : analiz, sintez, müqayisə, təhlil etmə, abstraksiya etmə, konkretləşmə

Təfəkkür

kəmiyyət pozuntuları
(formaca)

keyfiyyət pozuntuları
(məzmunca)

Kəmiyyəət pozuntuları

T. sürətlənməsi (taxifreniya)

Ən yüksək dərəcəsi – ideyaların hoppanması
(fuga idearum)

Mentizm – subyektiv hissiyyətdir, başında böyük miqdarda fikirlər var bir-biri ilə əlaqədar olmayan. Bu hal qısa müddət davam edir. Təfəkkürün sürətlənməsindən fərqli olaraq əzabverici hissiyyətdir.

T. ləngiməsi (bradifreniya)

Ən ağır forması – monoideizm

Şperunq (alman sözü – barrikadlaşma, tıxac) – fikirlərin qəflətən dayanması, fikirlərin itməsi. Fikir dolğunluğu və rezonyorluq ilə müşayiət olunur.

Psixogen mənşəli təfəkkürün dayanması (imtahan stuporu).

- **T. patoloji müfəssəlliyi** – yapışqan, qatı, çeviksiz olur, bir mövzudan başqa mövzuya keçmək çətin olur; əhəmiyyətsiz detalların içində batır, hər boş şey, kiçik məqam və ştrix vacibdir.
- Produktivliyi (məhsuldarlığı) çox azdır. Epilepsiya üçün xarakterdir, paranoyal sindrom (sayıqlama sistemini başa salanda nəzərəçarpan olur), psixoorqanik sindrom

- **T. qırıqlığı** - fikirlər arasında məntiqli əlaqənin itirilməsi müşahidə olunur. Danışığını başa düşmək olmur, amma grammatik quruluşu saxlanılıb.

Şizofreniyanın uzaq etaplarına xarakterdir

- **T. əlaqəsizliyi (inkogerensiyası)** – in –inkar etmək, coheerentia -əlaqə, birləşmə) – qısa söz ifadələri və sözlər arasında məntiqli əlaqələrin olmamağı (söz okroşkası), nitq öz qrammatik düzgünlüyü itirir. Bu əlamət düşüncənin pozuntusu zamanı müşahidə olunur.

İnkogerent təfəkkür amentiv sindromun strukturuna daxildir (tez-tez aqoniya halında, sepsis, ağır intoksikasiya və kaxeksiya zamanı)

- **Rezonyorluq** (tangensial təfəkkür) – boş, mənasız, aydın olmayan mühakimələr, konkret məna ilə dolğun olmayan.
- Şizofreniyada müşahidə olunur.
- Ziehen (1924) metafizik yaxud fəlsəfə intoksikasiya haqqında yazırdı yeniyetmələrdə şizoid tipli psixopatiyada və şizofreniyada

- **Autistik t.** –xəstənin subyektiv təlimatlara əsaslanır, istəklərinə, fantaziyalarına, yanlış mühakimələrə. Autistik təfəkkürdə realıq prinsipi inkar olunur. Autistik təfəkkür realistik təfəkkürün əksidir.
- **Neoloqizm** – yeni kəşf olunmuş sözlərdən istifadə etmək.

- **Simvolik t.** – baş verən hadisələrə xəstələr xüsusi məna verir, simvol daşıyır. Onun məzmunu ətrafdakılara aydın deyil
- **Affektiv t.** – hal-hazırda üstünlük təşkil edən emosiya və istək əsasında qurulmuş qeyri-məntiqli mühakimələr və nəticələr
- **Ambivalentlik (ikilik)** – xəstə faktı eyni zamanda təsdiq və inkar edir. Şizofreniyada müşahidə olunur

Keyfiyyət pozuntuları

- Təfəkkürün məzmunca pozulması:
 - 1) Sayıqlama ideyaları
 - 2) Sarışan ideyalar
 - 3) Yüksək qiymətli ideyalar

Sayıqlama ideyaları

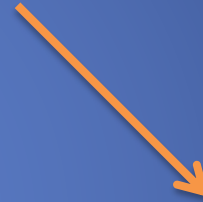
Əsassız yaranan yanlış əqli nəticələrin, ideyaların, fikirlərin olmasıdır.

1. Psixi xəstəlik fonunda yaranır
2. Onlara qarşı tənqidi münasibət bəslənilmir
3. Düzəliş olunmur
4. Sayıqlama ideyaların məzmunu xəstənin davranışını müəyyən edir
5. Sayıqlamanın xəstədə müşahidə olunması xəstədə psixozun olması əlamətidir.

Yaranma mexanizminə görə

birincili

ikincili

- **Biirincili sayıqlama ideyası** – sayıqlama ideyaları ilkin olaraq yaranır. Bəzən monosimptom (bir simptom) kimi müşahidə olunur (məsələn, paranoyyada). Adətən sistemləşdirilmiş, monotematik (bir mövzulu) olur.

Ardıcıl mərhələlərin formalaşması xarakterdir:

sayıqlama əhval-ruhiyəsi→

→ sayıqlama qavraması→

→ sayıqlama interpretasiyası (izahı)→

→ sayıqlamanın kristallaşması.

- **İkincili sayıqlama ideyası** – hissiyyətli olur, başqa psixi pozuntuların fonunda yaranır.

- **İnduksiya olunmuş sayıqlama ideyası (təlqin olunmuş)** – xəstə (induktor) öz əqli nəticələrin gərçək və real olmasında ətrafdakıları inandırır.
- Adətən ailələrdə yaranır. Sektalar

Sayıqlama ideyaları 3 böyük qrupa bölünür :

1. Münasibət sayıqlamaları
2. Özünüböyütmə sayıqlamaları
3. Özünükiçiltmə sayıqlamaları

Münasibət sayıqlamaları

- **Təqib sayıqlamaları:** xəstə əmindir ki, bir qrup şəxs və ya bir nəfər onu təqib edirlər. Belə xəstələr ictimai təhlükə yaradırlar, çünki şübhəli şəxsləri təqib etməyə başlayırlar, onların miqdarı daima artır. Stasionar müalicəyə və uzun müddət müşahidəyə ehtiyacı vardır.
- **Təsir sayıqlamaları:** xəstə əmindir ki, xəyali düşmənlər hansı isə bir yol ilə (göz dəymə, tilsim, xüsusi elektrik cərəyanlar, hipnoz və s.) onun fiziki və psixi vəziyyətinə təsir edirlər (Kandinski-Klerambo sindromu: təsir sayıqlaması, psevdohallüsinasiyalar, psixi avtomatizm).
- **Zəhərlənmə sayıqlamalar:** + qoxu və dad hallüsinaiyaları.
- **Cadu sayıqlamaları:** bədənləri zəifləyib, gücdən düşüb.
- **Təqsirləndirmə sayıqlamaları:** hesab edir ki, ətrafdakılar onu günahlandırırlar.
- **Qısqanclıq sayıqlamaları:** alkoqolizmdə və yaşlı insanlarda – cinsi fəaliyyətinin sönməsi ilə əlaqədardır.
- **Məhəbbət sayıqlaması:**
- **Maddi zərər sayıqlamaları:**
- **Kiçik diapazonlu (imkanlar) sayıqlamaları:**

Özünüböyütmə sayıqlamaları:

- *Qüdrətli olmaq sayıqlaması* (xüsusi qabiliyyətə və hakimiyyətə malikdir). *İslahatçı sayıqlaması* (dünyanın yenidən qurma ideyaları).
- *İxtiraçılıq sayıqlaması* (dahi ixtira sahibi olduğunu hesab edir).
- *Xüsusi mənşəli sayıqlaması* (böyük insanların nəslindən olan).

Özünükiçiltmə sayıqlamaları:

- *Özünütaqsirləndirmə sayıqlamalar*
- *İpoxondrik sayıqlamalar*
- *Niqilistik sayıqlamalar* – daxili orqanların varlığını inkar edir. Özlərini canlı ölü hesab edirlər. *Kotar sindroma daxildir.*
- *Meqalomanik sayıqlama* – bütün bəşəriyyət ona görə əzab çəkir. Xəstə özün üçün təhlükəlidir. Genişlənmiş suisidlərin ehtimalı var (ailəsində öldürə bilər).
- *Fiziki qüsur sayıqlaması* – yeniyetmələr üçün xarakterdir. Xəstələr əmindilər ki, onlarda xarici eybəcərlik vardır. Dismorfofobiyadan fərqli olaraq (depersonalizasiya sindromu) burada davranış pozuntuları çox əhəmiyyətli dərəcədədir, münasibət sayıqlama və depressiya ilə müşahidə olunur.
- **Mənfi və müsbət ikili sayıqlaması (Kapqr sindromu)** – mənfi xəstə yaxınlarını yad adamlar kimi qəbul edir. Yanlış tanıma xarakterdir.

